

ЯРМАРКОВА ТОРГІВЛЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ШКІРЯНОГО КУСТАРНОГО ПРОМИСЛУ УКРАЇНЦІВ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Оксана Семенова

УДК 675.03/.2:334.713]:394.6(477.4)“189/195”

У статті досліджено ярмаркову торгівлю як фактор розвитку шкіряного кустарного промислу українців Середньої Наддніпрянщини наприкінці XIX – на початку XX ст. Зокрема, розглянуто асортимент виробів зі шкіри та овчини, їхню вартість, особливості збуту на містечкових і великих гуртових ярмарках. Окрему увагу приділено побутуванню ярмаркових традицій, пов'язаних з купівлею та продажем шкіряного краму.

Ключові слова: ярмарок, шкіряний кустарний промисел, овчинний промисел, шевський промисел, збут, асортимент.

The authoress is studying the fair trade as a development factor of leather handicraft industry of the Ukrainians of the Middle Over Dnipro Lands in the late XIXth – early XXth centuries. Particularly, the choice of leather and sheepskin goods, their price and peculiarities of sales both at the small and wholesale fairs are considered. Particular attention is paid to the existence of fair traditions connected with the leather goods purchasing and sale.

Keywords: fair, leather handicraft industry, shoemaking craft, sale, choice.

Ярмаркова та базарна торгівля здавна процвітала на території України. Головним призначенням ярмарку наприкінці XIX – на початку XX ст. були купівля та продаж продукції для задоволення потреб сільського й міського населення. Центрами ярмаркової торгівлі Середньої Наддніпрянщини були міста Полтава, Ніжин, Ромни, Київ. На тодішніх ярмарках був представлений широкий асортимент товарів народного споживання, важливе місце серед них посідала продукція, виготовлена кустарями-шкіряниками. Актуальність теми дослідження зумовлена значимістю виробів шкіряного кустарного промислу в історії матеріально-побутової культури українців Середньої Наддніпрянщини вказаного періоду.

Вивчення літератури з означеної проблематики засвідчило її недостатню розробку. Так, серед досліджень дорадянського періоду можемо відзначити працю І. Аксакова [1], у якій ідеться про основні гуртові ярмарки, що проводилися на території Полтавської губернії, асортимент і вартість виставленого на продаж шкіряного товару, участь скупників (особливо євреїв) у ярмарковій торгівлі. Досліджен-

ня І. Курилова [14; 15] містять відомості про торгівлю шкіряним товаром на Іллінському ярмарку, що проводився в місті Ромнах Полтавської губернії. У праці Я. Забело про ярмарок у Лубнах Полтавської губернії [8] розглянуто призначений для продажу шкіряний товар, місце його виробництва та вартість, участь у торгівлі скупників-євреїв. Відомості про асортимент шкіряних і хутряних виробів, особливості їх збуту тощо подано й у спеціальних дослідженнях шкіряних промислів [20], а також у студіях М. Шевлягіна [23], В. Каталея [10], С. Лисенка [16], В. Святловського [21]. Яскрава картина українського ярмарку змальована у творах І. Нечуя-Левицького [17] та Г. Данилевського [5, с. 169], однак вироби зі шкіри та хутра в них згадуються лише побіжно. Науковий доробок учених радянського періоду – Б. Кругляка [12; 13], І. Гуржія [3; 4], Г. Діхтяра [6] – присвячений дослідженню ярмарків як важливої складової системи загальної внутрішньої торгівлі Російської імперії, до складу якої входила і досліджувана територія. Зокрема, І. Гуржій вважав, що будівництво залізниць у Російській імперії призвело до

трансформації великих українських ярмарків у центри постійної оптової торгівлі, а дрібні ярмарки поступово взагалі зникли. Проте торгівля шкіряними виробами в цих працях представлена також фрагментарно. У сучасних дослідженнях Л. Костенко [11], В. Юрченко [24; 25] показано вплив ярмарків на розвиток різних галузей ремісничого виробництва, серед яких важливе місце посідали шкіряні ремесла та промисли, розглянуто звичаї купівлі-продажу ремісничих шкіряних товарів. У етнографічній праці Л. Орел [18] подано короткі відомості про найбільші ярмарки на території України, згадано представлені на них шкіряні та хутряні вироби. Підсумовуючи, зауважимо, що брак спеціалізованої літератури з означеної проблематики свідчить про необхідність її подальшої розробки, у чому й полягає мета нашої розвідки.

Шкіряна продукція становила важливий сегмент ярмаркової торгівлі, найбільший попит вона мала восени та взимку [25, с. 79]. Залежно від способу реалізації товару, у Київській, Чернігівській та Полтавській губерніях проводилися роздрібні та великі гуртові ярмарки. Дрібні шкіряні підприємства й кустарі-одинаки купували сировину та збували вироби на місцевих ринках. На них продавали невеликі партії невироблених (сирих) шкір, а також шкіри із сусідніх і навіть віддалених губерній (наприклад, у м. Седневі Чернігівської губернії невироблені шкіри привозили торговці з Мінської та Курської губерній; на місцевих базарах збиралося до 200 возів цих товарів) [23, с. 210]. Тут можна було придбати і підсобні матеріали для промислу (дубову кору, вапно), і вироблені шкіри, товари шевського та овчинного промислів. У Київській губернії відомими були невеликі ярмарки у Фастові, Білій Церкві, Борисполі. Так, на ярмарок у м. Борисполі для продажу було привезено 7 возів шапок і кожухів [18, с. 282]. Ось як описано ряд з кожухами на Бориспільському ярмарку: «За цим рядом блискучим чорніє сумно кушнірський ряд. Тут розвішані кожухи та смушеві шапки. Кожухів сила! Кушніри всі українці»

[17, с. 354]. У с. Мачухи Полтавської губернії на ярмарку свої вироби продавали 4 чинбарі, 55 шевців [12, с. 38].

Окрім містечкових, на території Середньої Наддніпрянщини проводилися великі гуртові ярмарки: Іллінський у Полтаві (1–31 липня), Маслянський (10 лютого – 10 березня) та Вознесенський (у другій половині травня) у м. Ромнах Полтавської губернії [1, с. 101]. На відміну від дрібних ярмарків та містечкових базарів, де основними покупцями та продавцями продукції шкіряного промислу були прості сільські чи міські жителі, на великих ярмарках торгівля велася переважно оптом, причому часто скупники, домовившись між собою, навмисно занижували ціни на вироби [13, с. 169]. Головними учасниками таких ярмарків були заможні кустарі та купці [3, с. 113], вони купували шкіри крупними партіями – по декілька сотень [21, с. 34]. Шкіряники, які виробляли великі партії товару, збували його не лише на сусідніх, але й на віддалених ринках.

Ярмарок був одним із засобів розвитку торгівлі, оскільки збут ремісничих товарів мав неабияке значення для становлення і функціонування внутрішнього і зовнішнього ринків та зміцнення міжрайонних економічних зв'язків [25, с. 93]. Так, на ярмарку в м. Лубнах Полтавської губернії збували шкіряний товар з інших міст цієї ж губернії (Ромни, Зінків, Хорол, Лохвиця), а також населених пунктів Чернігівської (Семенівка, Конотоп, Короп), Харківської (Валки), Київської (Черкаси), Курської (Михайловка) й Орловської (Болхов) губерній [8, с. 16]. На Маслянський та Вознесенський ярмарки в м. Ромнах вироблені шкіри привозили з м. Болхова Орловської губернії, на Іллінський ярмарок у Полтаві – підшовну шкіру з Калузької губернії [1, с. 257]. Ремісники Чернігівської губернії в 50-х роках ХІХ ст. виготовлені шкіри збували не лише на місцевих ярмарках, але й у Полтавській, Київській, Могильовській губерніях. Хутро, смушки, овчини, кожухи привозили як з українських губерній, так і з центральних губерній Росії [3, с. 96]. Взуття, виготовлене в

м. Борзні Чернігівської губернії, здебільшого відправляли в Землю війська Донського та на Кавказ; олишівські шевці щорічно шили 5000 пар чобіт на замовлення торговців з Київської губернії [7, с. 375]; кожухи, вироблені в м. Березній Чернігівської губернії, відправляли до м. Гомеля Могильовської губернії [10, с. 288]. У великих кількостях продавали сирі шкіри, що їх купували, крім українських купців та промисловців, московські, калузькі, болоховські, курські промисловці.

Ярмарки мали здебільшого змішаний асортимент виробів, проте деякі з них були спеціалізованими, наприклад ярмарки з продажу необроблених шкір у Кременчуку та Костянтинограді Полтавської губернії [12, с. 41].

На ярмарках ремісники не лише купували сировину та збували свої вироби, але й надавали послуги з їх ремонту: у м. Ромнах шевці будували шатра, де займалися пошиттям і ремонтом взуття [14, с. 54].

Асортимент представлених на ярмарках виробів шкіряного, шевського та овчинного промислів був такий:

- сирі шкіри (сухі та солені): яловичі, бичачі, телячі, овечі, козині;

- вироблені шкіри: сап'ян, опойки, виростки, підшовні полували, екіпажна, глянцева шкіра [1, с. 257];

- шевський товар: постолі, чоботи чоловічі, жіночі, дитячі; черевики чоловічі та жіночі; деталі чобіт: підшви, пришви («передні» і «задні») [2, с. 271]. На Маслянському та Вознесенському ярмарках у м. Ромнах продавали чоловічі чоботи — змазані та прості; останні були двох фасонів: московського («руського») — підковані цвяхами вздовж усієї підшви, та малоросійського — не підбиті [1, с. 261];

- вироби кушнірського промислу: чоловічі, жіночі кожухи; шапки;

- лимарські вироби: кінська упряж;

- інша шкіряна продукція: чемодани, подушки, матраци.

Вартість продукції шкіряного промислу становила: шкіра підшовна «хлібна»¹ — 5 крб, опойки прості чорні — 50–75 коп.,

шкіра проста (мала) — 20–35 коп., юхта (велика) — 3 крб 50 коп. — 4 крб, виросток чорний — 1 крб 50 коп. [9, с. 146]. На ярмарках вироблену кінську шкіру можна було придбати за 2 крб 50 коп., підшовний полувал — за 5–6 крб, глянцева та екіпажна шкіри — за 4–5 крб [1, с. 252, 257], пару підшов — за 40 коп., пришви — за 1 крб [2, с. 271].

Шевські вироби коштували: чоботи чоловічі юхтові — від 4 крб 50 коп. до 7 крб 50 коп., чоботи жіночі юхтові — від 2 крб 50 коп. до 5 крб, черевики чоловічі — від 3 крб до 4 крб, черевики жіночі — від 2 крб 50 коп. до 3 крб 20 коп., черевики «венгерки» жіночі — від 3 крб до 4 крб, чоботи з «плато»² та «гамбурга»³ чоловічі — від 8 крб до 10 крб [20, с. 193]. Прості чоботи коштували 1 крб 50 коп., рантові — 1 крб 75 коп. [7, с. 375], дитячі чобітки — 1 крб 50 коп. (дівчачі) та 2 крб (хлоп'ячі) [22, с. 182], дитячі черевички, пошиті зі шматочків шкіри, — 30 коп. [16, с. 253].

Вироби овчинного промислу продавалися за такими цінами: вироблена овчина — 1 крб 40 коп. за 1 шт., кожух чоловічий — 12 крб, жіночий — 15 крб [2, с. 271], дитячий — 4–5 крб, жіноча козушанка — 5–7 крб [16, с. 165]. Вартість смушевої шапки місцевого вироблення становила від 90 коп. до 1 крб 20 коп., шапки сірого кримського смушку — від 2 крб 50 коп. до 3 крб 50 коп., шапки з решетилівського смушку — приблизно 3 крб [19, с. 189], дитячої шапки — 1 крб [22, с. 182].

Незважаючи на те що взуття фабричного виробництва зазвичай було кращої якості, аніж вироби кустарів, шкіряний кустарний промисел у досліджуваній період процвітав, оскільки вироби кустарів були доступнішими для більшості населення.

У майстрів, зайнятих шкірообробним промислом, сформувалася своя система традицій, пов'язаних з ярмаркуванням. Так, збираючись на торг, шевці казали: «Дай Бог продать». Щоб чоботи краще продавалися, на перші зароблені гроші плювали або торкалися ними товару [11, с. 30]. Особливої уваги заслуговує спритність торговців-євреїв, які під час продажу товару на ярмарку швидко

надівали на покупця шапку, а потім кожух, примовляючи, що йому ці речі дуже личать [25, с. 112].

Під час купівлі шкір виконували низку обрядодій: промовляли молитву на успішне здійснення торгу, виконували рукобиття, коли досягали домовленості щодо ціни на товар, виставляли могорич на знак скріплення угоди. При купівлі чобіт покупець і продавець обмінювалися рукостисканням та розпивали могорич під час покупки або по закінченні ярмарку. Вироби з овчини (кожух і шапка) використовували при виконанні обрядів, пов'язаних з купівлею-продажем: під час передачі худоби покупцю продавець тримав себе за полу кожуха, «щоб залишити частину щастя собі»; через полу кожуха продавець передавав новому власнику повід від вуздечки чи налігача коня, корови або вола [24, с. 120]. Шапку звинуваченого в обмані торговця знімали з власника і кидали в натовп, голосно сміючись [24, с. 122].

На завершення, коротко сформулюємо основні висновки проведеного нами дослідження:

- торгівля виробами зі шкіри та хутра стала важливий сегмент ярмаркової торгівлі,

оскільки забезпечувала потреби населення в одязі та взутті;

- шкіряний товар на сільських, містечкових і міських ярмарках продавався переважно самими кустарями; головними покупцями на містечкових базарах та дрібних ярмарках були сільські й міські жителі;

- основними учасниками великих ярмарків були власники крупних шкіряних підприємств та скупники; торгівля тут мала гуртовий характер;

- базарно-ярмаркова торгівля була важливим чинником розвитку шкіряних ремесел, оскільки під час торгів не лише збувалася продукція кустарів та закуповувалася сировина для промислу, але й встановлювалися локальні й міжрегіональні контакти;

- під час ярмаркової торгівлі виконували цілий комплекс обрядодій, пов'язаних з купівлею-продажем шкіряного товару.

Варто зазначити, що ця стаття не є вичерпним дослідженням, а матеріали, викладені в ній, можуть бути розширені та використані для подальшого наукового вивчення проблеми ярмарково-базарної торгівлі виробами шкіряного кустарного промислу на території Середньої Наддніпрянщини від початку до першої половини ХХ ст.

Примітки

¹ Шкіра підшовна «хлібна» (застаріле) – різновид підшовної шкіри, під час вироблення якої в розчин для квашення додавали житнє борошно.

² «Гамбург» (гамбурзький товар) (застаріле) – різновид щільної кінської шкіри з гладкою блискучою поверхнею.

³ «Плато» (платова шкіра) (застаріле) – різновид товстої кінської водонепроникної шкіри.

Джерела та література

1. Аксаков И. Исследование о торговле на украинских ярмарках. Санкт-Петербург : Типография Императорской академии наук, 1858. 383 с.

2. Волков Ф. О сельских ярмарках и о значении их для изучения ремесленной и кустарной промышленности. *Записки Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества*. Киев : Типография Императорско-

го университета Св. Владимира, 1874. Т. I. За 1873 год.

3. Гуржій І. О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVII до 1861 року) / АН Української РСР, Інститут історії. Київ : Видавництво АН УРСР, 1962. 205 с.

4. Гуржій І. О. Українські ярмарки та їх роль у внутрішній торгівлі Росії (60–90-і роки XIX ст.). *Український історичний журнал*. 1963. № 5. С. 48–57.

5. Данилевский Г. П. Чумаки. *Полное собрание сочинений* : в 24 т. Санкт-Петербург : Издание А. Ф. Маркса, 1901. Т. 3.
6. Дихтяр Г. А. Внутренняя торговля в дореволюционной России. Москва : Издательство Академии наук СССР, 1960. 236 с.
7. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Черниговская губерния. Санкт-Петербург : Типография Ф. Иерсона, 1865.
8. Забело Я. Опыт исследования крестьянских ярмарок. Описание Лубенской Покровской ярмарки. Полтава : Типо-литография И. А. Дохмана, 1892. 34 с.
9. Историческое развитие технической и мануфактурной промышленности Черниговской губернии и современное ее состояние. *Черниговские губернские ведомости*. 1852. № 15. Часть неофициальная.
10. Каталей В. Кустарная промышленность Полтавской и Черниговской губерний. Исследования 1889 г. *Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России*. Санкт-Петербург : Типография В. Киршбаума, 1892. Т. I. С. 283–304.
11. Костенко Л. Шевський кустарний промисел на Лівобережному Поліссі (друга половина XIX – 60-ті роки XX століття). *Сіверянський літопис*. 2001. № 1. С. 20–31.
12. Кругляк Б. А. Ярмаркова торгівля на Україні в період капіталізму. *Український історичний журнал*. 1974. № 3. С. 36–43.
13. Кругляк Б. А. Ярмарочная и базарная торговля в конце XIX – начале XX ст. (на материалах Украины). *Отечественная история*. 1993. № 2. С. 165–175.
14. Курилов И. Воспоминание роменского старожила об Иллинской ярмарке. *Киевская старина*. 1893. № 7. С. 47–65.
15. Курилов И. Роменская старина. *Исторические, статистические и бытовые записки о городе Ромне и его обывателях, от начала города до нашего времени*. Ромны : Типография Б. Цюнсона, 1898. 345 с.
16. Лысенко С. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии. Одесса : Славянская типография Н. Хрисогелос, 1900. Вып. II : Роменский уезд. 540 с.
17. Нечуй-Левицький І. Роковий український ярмарок. *Зібрання творів* : у 10 т. Т. 7 : Прозові твори. Київ : Наукова думка, 1966. С. 351–358.
18. Орел Л. Ярмарок – це свято. *Українська родина: обряди і традиції*. Київ : Видавництво ім. Олени Теліги, 2015. С. 281–285.
19. Познанский Б. Одежда малороссов. *Труды XII археологического съезда в Харькове, 1902*. Москва : Товарищество типографии А. Мамонтова, 1905. Т. III.
20. Сапожный, сыромятно-шорный и коженый промысел. *Кустарная промышленность в Киевской губернии: итоги анкетного и местного обследования, проведенного Киевской Губернской земской управой по поручению Губернского земского собрания*. Киев : Типо-литография наследника К. Круглянского, 1912. С. 177–200.
21. Святловский В. Кустари-кожевенники Полтавской губернии. Полтава : Типо-литография И. Дохмана, 1894. 58 с. ; прил.
22. Чубинский П. Инвентарь крестьянского хозяйства. *Записки Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества*. Киев : Типография М. П. Фрица, 1875. Т. II. За 1874 год.
23. Шевлягин Н. И. Кожевенное производство в Нижегородской, Черниговской, Полтавской, Харьковской и Курской губерниях. *Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России*. Санкт-Петербург : Типография В. Киршбаума, 1894. Т. II. С. 195–259.
24. Юрченко В. Народні звичаї на ярмарках України у другій половині XIX – на початку XX ст. *Етнічна історія народів Європи*. 2008. Вип. 24. С. 119–125.
25. Юрченко В. О. Ярмарок в системі традиційної культури українців (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Київ : Талком, 2014. 268 с.

References

1. Aksakov I. (1858) *Issledovanie o trgovle na ukrainskih yarmarkah* [Research of Trade Activities at Ukrainian Fairs]. St. Petersburg: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 383 pp.
2. Volkov F. (1873/1874) *O selskih yarmarkah i o znachenii ih dlia izucheniya remeslennoy i kustarnoy promyshlennosti* [On Rural Fairs and Their Meaning for Handicraft Industry Studies]. *Zapiski Yugo-Zapadnogo otdela Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshchestva* [Proceedings of the South-West Department of the Imperial Russian Geographical Society]. Kiev: Tipografiya Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira, vol.1 (for the year 1873), p. 271.
3. Hurzhiy I. (1962) *Rozvytok tovarnoho vyrobnytstva i torhivli na Ukrayini (z kintsia XVII do 1861*

roku) [Development of Commodity Production and Trade in Ukraine (From the Late 18th Century till 1861)]. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR, 205 pp.

4. Hurzhiy I. (1963) Ukrayinski yarmarky ta yikh rol u vnutrishniy torhivli Rosiyi (60–90-i roky XIX st.) [Ukrainian Fairs and Their Role for Domestic Trade of Russia (1860s–1890s)]. *Ukrayinskiy istorychnyi zhurnal* [The Ukrainian Historical Journal], no. 5, pp. 48–57.

5. Danilevskiy G. (1901) *Chumaki* [Tchoomaks]. *Polnoe sobranie sochineniy v 24-h tomah* [Complete Works in 24 volumes]. St. Petersburg: Izdanie A. F. Marksa, vol. 3, p. 169.

6. Dihtiar G. (1960) *Vnutrenniaia torgovlia v dor-evoliutsionnoy Rossii* [Domestic Trade in Imperial Russia]. Moscow: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 236 pp.

7. Domontovich M. (1865) *Materialy dlia geografii i statistiki Rossii, sobrannye ofitserami Generalnogo shtaba. Chernigovskaya guberniya* [Materials for Geography and Statistics of Russia, Collected by General Staff Officers. Chernigov Province]. St. Petersburg: Tipografiya F. Iyersona, p. 375.

8. Zabelo Ya. (1892) *Opyt issledovaniya krestyanskih yarmarok. Opisanie Lubenskoj Pokrovskoj yarmarki* [Experience of Rural Fair Studies. A Description of Pokrova Fair in Lubny]. Poltava: Tipolitografiya I. A. Dohmana, 34 pp.

9. Istoricheskoe razvitie tekhnicheskoy i manufakturnoy promyshlennosti Chernigovskoy gubernii i sovremennoe yeyo sostoyanie [Historical Development of Technical and Manufactory Industries in Chernigov Province and Its Current State] (1852). *Chernigovskie gubernskie vedomosti* [Chernigov Provincial Bulletin], no. 15, unofficial edition, p. 146.

10. Kataley V. (1892) *Kustarnaya promyshlennost Poltavskoy i Chernigovskoy guberniy. Issledovaniya 1889 g.* [Handicraft Industries in Poltava and Chernigov Provinces. Studies conducted in 1889]. *Otchioty i issledovaniya po kustarnoy promyshlennosti v Rossii* [Records and Studies on Handicraft Industry in Russia]. St. Petersburg: Tipografiya V. Kirshbauma, vol. I, pp. 283–304.

11. Kostenko L. (2001) *Shevskiy kustarniy promysel na Livoberezhnomu Polissi (druha polovyna XIX – 60-ti roky XX stolittia)* [Shoemaking Handicraft Industry in the Left Bank Polissia Region (Last Half of the 19th Century to 1960s)]. *Siverianskiy litopys* [Siverian Annals], no. 1, pp. 20–31.

12. Kruhliak B. (1974) *Yarmarkova torhivlia na Ukrayini v period kapitalizmu* [Trade Activities at Ukrainian Fairs in the Period of Capitalism]. *Ukrayinskiy istorychnyi zhurnal* [The Ukrainian Historical Journal], no. 3, pp. 36–43.

13. Krugliak B. (1993) *Yarmarochnaya i bazarnaya torgovlia v kontse XIX – nachale XX st.* (na ma-

terialah Ukrainy) [Trade Activities in the Late 19th – Early 20th-Century Ukrainian Fairs and Markets]. *Otechestvennaya istoriya* [The Domestic History], no. 2, pp. 165–175.

14. Kurilov I. (1893) *Vospominanie romenskogo starozhila ob Illinskoy yarmarke* [Elias Fair in Memoirs of a Romny Old-Timer]. *Kievskaya starina* [The Kyiv Antiquity], no. 7, pp. 47–65.

15. Kurilov I. (1898) *Romenskaya starina* [Old Times in Romny]. *Istoricheskie, statisticheskie i bytovye zapiski o gorode Romne i ego obyvateliah, ot nachala goroda do nashego vremeni* [Historical, Statistical and Everyday Notes about the City of Romny and Its Residents since Its Appearance till Nowadays]. Tipografiya B. Tsionsona, 345 pp.

16. Lysenko S. (1900) *Ocherki domashnih promyslov i remesel Poltavskoy gubernii* [Studies of Handicraft Industries and Trades in Poltava Province]. Odessa: Slavianskaya tipografiya N. Khrisogelos, issue 2: Romny District, 540 pp.

17. Nechuy-Levytskyi I. (1966) *Rokovy ukrayinskiy yarmarok* [An Annual Ukrainian Fair]. *Zibrannia tvoriv u desiaty tomakh* [Collected Works in 10 Volumes]. Kyiv: Naukova dumka, vol. 7: *Prozovi tvory* [Prose Works], pp. 351–358.

18. Orel L. (2015) *Yarmarok – tse sviato* [Fair is a Feast Day]. *Ukrayinska rodyna: obriady i tradytsiyi* [Ukrainian Family: Customs and Rites]. Kyiv: Vydavnytstvo im. Oleny Telihy, pp. 281–285.

19. Poznanskiy B. (1905) *Odezhda malorossoy* [Little-Russian Clothing]. *Trudy XII arheologicheskogo syezda v Kharkove* [Proceedings of the XIIth Archeological Convention in Kharkov]. Moscow: Tovariščestvo tipografii A. Mamontova, vol. III, p. 189.

20. Sapozhnyy, syromiatno-shornyy i kozhevennyy promysel [Shoemaking, Raw-Hide, and Tanning Industries]. *Kustarnaya promyshlennost v Kievskoy gubernii: itogi anketnogo i mestnogo obsledovaniya, provedennogo Kievskoy Gubernskoy zemskoy upravoy po porucheniyu Gubernskogo zemskogo sobraniya* [Handicraft Industries in Kiev Province: Results of Questionnaire and Local Studies Conducted by the Kiev Provincial Administration by Order of the Provincial Zemstvo Assembly] (1912). Kiev: Tipolitografiya naslednika K. Kruglianskogo, pp. 177–200.

21. Sviatlovskiy V. (1894) *Kustari-kozhevniky Poltavskoy gubernii* [Handicraftsmen-Tanners of Poltava Province]. Poltava: Tipolitografiya I. Dohmana, 58 pp., with append.

22. Chubinskiy P. (1874/1875) *Inventar krestyanskogo khoziaystva* [Peasant Farm Implements]. *Zapiski Yugo-Zapadnogo otdela Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshchestva* [Proceedings of the South-West Department of the Imperial Russian Geographical Society]. Kiev: Tipografiya M. P. Fritsa, vol. 2 (for the year 1874), p. 182.

23. Shevliagin N. (1894) Kozhevennoe proizvodstvo v Nizhegorodskoy, Chernigovskoy, Poltavskoy, Kharkovskoy i Kurskoy guberniyah [Tanning Industry in Nizhniy Novgorod, Chernigov, Poltava, Kharkov, and Kursk Provinces]. *Otchioty i issledovaniya po kustarnoy promyshlennosti v Rossii* [Records and Studies on Handicraft Industry in Russia]. St. Petersburg: Tipografiya V. Kirshbauma, vol. II, pp. 195–259.

24. Yurchenko V. (2008) Narodni zvychayi na yarmakakh Ukrayiny u druhiy polovyni XIX – na

pochatku XX st. [Folk Customs at the Last Half of the 19th – Early 20th-Century Ukrainian Fairs]. *Etnichna istoriya narodiv Yevropy* [Ethnic History of European Nations], issue 24, pp. 119–125.

25. Yurchenko V. (2014) *Yarmarok v systemi tradytsiynoyi kultury ukrayintsiv (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)*: monohrafiya [Fairs in the System of Conventional Ukrainian Culture in the Last Half of the 19th – Early 20th Centuries: A Monograph]. Kyiv: Talkom, 268 pp.

Summary

Fair trade is considered to be a phenomenon of a great importance for the development of the workmanship in the Middle Over Dnipro Lands in the late XIXth – early XXth centuries. A considerable segment of the fair production belongs to the articles of leather handicraft industry. First of all, towns fairs have been the places to buy and sell the leather goods, made by small craft workers. Common rural and town inhabitants have been the buyers. They purchase leather high boots, shoes (for men, women, children), sheepskin coats, lambskin hats, harness. Both ready-made production and raw material are sold at the fairs. These are the goods for leather processing and raw skins, subsidiary materials (lime, oak bark); for shoemaking and harness-making crafts – the finished skins of various sorts, the raw hide leather (which is untanned). The goods turnover has been a small one at such fairs. Insignificant fairs are held, as a rule, at the weekends and holidays. They are aimed to satisfy the local inhabitants demands.

Large wholesale fairs are organized in the investigated region in the definite terms. For example, Illinskyi fair in Poltava is held from July, 1 till July, 31, the Shrovetide fair in Romny is carried out from February, 10 till March, 10. The representatives from all corners of the Russian Empire have been there. The goods turnover includes the millions of Karbovantsi, as the wares have been purchased in uncommonly large lots. In particular, Illinskyi fair has been on the third place (after Nyzhehorodskyi and Irbitskyi fairs) in the Russian Empire according to the trade turnover scopes. Large handicraft plants and leather factories have sold the production there. Wealthy merchants and manufacturers are considered as the buyers.

It should be mentioned that the fairs in the Middle Over Dnipro Lands have a mixed choice of articles. However, some fairs, middle in the scope, (for example, in Kremenchuk and Kostiantynohrad of Poltava province) have specialized in the sale of raw not worked out skins.

Particular attention is paid to some fair traditions connected with purchase and sale of leather and sheepskin goods, such as prayer saying on the successful bargaining, handshake at the good price establishment, wetting a bargain as the sign of agreement fastening, etc.

The conducted research enables to consider the fair trade as an important factor of the leather handicraft industry development of the Ukrainians of the Middle Over Dnipro Lands in the late XIXth – early XXth centuries, because at the fairs the craftsmen can not only sell their products and buy raw materials, but they also establish local and interregional contacts, assisting the increasing of demands on the production and its area extension.

Keywords: fair, leather handicraft industry, shoemaking craft, sale, choice.